

Terentius Maurus szállóigévé vált „Habent sua fata libelli” mondata nagy igazságot hordoz. Különösen érvényes ez Határ Győző esetében, akinek kéziratai, nyomtatott formában megjelent kötetei igen hányatott sorsot éltek meg. A Kabdebó Lóránttal folytatott, életregényét bemutató kötetekben Határ hosszan sorolja műveinek a történelem viharai közepette való elvesztését, megsemmisülését. Olyan élesen emlékszik elvesztett alkotásaira, mintha azok saját gyermekei lettek volna, és elbeszéléséből kihallatszik a gyermekét vesztett apa fájdalma. Lefoglalt, elkobzott kéziratokról, bezúzott kötetekről olvashatunk. Az elsők közé tartozó, jellegzetes, de a körülmények miatt kevésbé olvasott művének is, a *Heliánénak* is hasonló sors jutott. Az 1946-ban írt művet a Magyar Téka 1947-ben jelentette meg. A könyv rosszkor került kiadásra. A politikai környezet nem kedvezett megjelenésének. A „Rákosi-maffia” egyre kevesebb könyvet engedett át a cenzúrán. Keszzi Imre, „mint titkon-ájtatos manó és belterjes zenerajongó, nemcsak szolgálta, de szívből, túlteljesítve hajtotta végre” Révai utasításait, és „örült neki, amikor a párt az irodalmi verőember szerepét osztotta rá.”¹ Keszzi a Szabadság című lapban „a magyar könyvkiadás készül»szemeteit« söpörve maga előtt, [...] 1946 végén kifogásolta a papírkiutalást »Huxley-nek, Határnak és Márainak»”.² Azonban ez csak a kezdet volt. Szentkúty Pál a Magyar Nemzetben parodizálta a már megjelent művet.³ A megsemmisítő kritikát és a kiadónak szóló fenyegetést „egy irodalmi aparatcsik”, Király István írta:

A regény, ha a Csillag rövid kritikái közt foglalkoznánk vele, a »Ne olvassa el« rovatba kerülne. Mi az oka, hogy mégis részletes bírálatot írunk róla? A rossz könyvek egy kissé mindig kórtünetek. Mutatják, milyen betegségek lappanganak a társadalom szervezetében. A kritikának nemcsak az a feladata, hogy keresse a fejlődés útját, el kell zárnia a járhatatlan utakat is [...] H. Gy. vastag 460 oldalas könyve, a *Heliáne*, szürrealista regény. Nem lehet elmondani a tartalmát. A műben felhalmozott zagyva kuszaságot, halandzsza-szövevényt nem tudja átvilágítani az értelem... A *Heliáne* értelme az értelmetlenségében van. Az értelmetlenség értelmét kell keresni, hogy meglássuk, mennyire nevetséges, primitív valóság-élmény rejlik a súlyos mondanivalók álarcában tetszelgő könyvkolosszus mögött. A *Heliáne* végső soron emberellenes, kultúraellenes alkotás. Nem lehet vele úgy foglalkozni, mint irodalmi igényű munkával, nem bírálni kell, hanem leleplezni. H. Gy. könyve a polgári társadalom túlrejt, rothadó szakaszának, a kiteljesedett imperializmus korszakának jellegzetes terméke. A kiteljesedett imperializmusban végképp csődöt mondott a polgári társadalom indulásakor büszkén idézett ész, kilátástalanná vált az emberiség további útja, itt csakugyan úgy tűnt fel, hogy »civilizációnkat most már csak a butaság mentheti meg«. A *Heliáne* szerzője számára az imperializmustól nyújtott látókörrrel lezárul a világ, s mivel ő író és forradalmár, megpróbálja eldadogni a jövőt, a nihilt; kéjesen elfekszik a rettenetben, igyekszik előkészíteni az emberiséget a megsemmisülésre. A *Heliáne* az imperializmus tulajdonképeni s legmélyebb életérzését, a nihilizmust szólaltatja meg magyar nyelven. H. Gy. köny-

¹ HATÁR Győző, *Életút. Minden bajó hazám*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1994, II, 153.

² *Uo.*

³ *I. m.*, 200.

vének csak egy szerencséje van: azokon kívül, akiket a bíráló kényszer erre nem ítél, senki- nek sem lesz türelme végigolvasni. Ezért nem is foglalkoztunk volna vele, hagytuk volna, hogy észrevétlenül porosodjon a könyvtárak polcain, ha a VÁLASZ legutóbbi száma nem közöl egy, a Heliánéhoz hasonló novellát. Egyének vakvágányra siklása érdektelen, de mi- kor a szegényparasztság irodalmi képviselőjére jogot formáló folyóirat kiáll az élet értelmet- lenségének meghirdetője mellett, jelentőssé érik a kérdés. A VÁLASZ szerkesztője, Illyés Gyula talán úgy véli, hogy a magyarság a H. Gy.-féle életérzéssel edződik meg a történe- lemre, s népünkben az emberiség nagy kérdései úgy fogalmazódnak meg, mint H. Gy.-ben? A jobbik esetet vagyunk kénytelenek feltételezni: Illyés Gyula nem szokta olvasni saját folyó- iratát. Akkor viszont miért tűri, hogy nevét... cégérül használják fel?... Azok a tömegek, amelyek most teszik magukévá a kultúra nagy örökségét, az emberi történelem fősodrában élnek, nem a halódó múltat megszólaltató regényeket várnak. Ügyeljen erre a kiadói politi- ka. S a halott modernnek helyett forduljon inkább az élő halottakhoz, a magyar és a világiro- dalom klasszikusaihoz. Főképp H. Gy. kiadója, a Magyar Téka fontolja meg ezt.⁴

Ezzel azonban a *Heliáne* hanyattatásai nem értek véget. A Hamvas Béla segítsé- gével engedélyezettett művet⁵ lefoglalták a Magyar Téka Kiadó raktárában és bezú- zták. Kétszáz példány „élte túl” a megsemmisítést. A mű állami fogadtatása ugyan „megsemmisítő”, azonban Határ ismerőseinek, barátainak véleménye ettől alapjai- ban tért el. Kampis Antal nagy tetszéssel olvasta a kéziratot, és nagy jövőt jósolt a könyvnek, majd ő volt az, aki eredetileg elvitte Magyar Györgyhöz, a Magyar Téka Kiadó vezetőjéhez kiadásra.⁶ Gájer Imre, akit Határ néptribunnak nevez, a börtön- ben kapta meg a „Heliáne” egy példányát. „A regényről azt mondta: mintha csak neki írták volna. Bekezdéseket mondott fel: tudta kívülről.”⁷ Vajda Endre és Jékely Zoltán is boldog örömmel dedikáltatták a kötetet és szuperlatívuszban nyilatkoztak róla.⁸ Vajda ezek után száz oldalas tanulmányt készített a regényről.⁹ Egy 1956. október 15-i, Határ Győzőnek írt levelében Weöres Sándor is elismerően beszélt a *Heliánéről*, ami Határ számára mindennél fontosabb volt:

Ezelőtt pár héttel, Balatonfüreden, íróársaságban beszélgettünk arról: van-e olyan magyar regény, mely világsikert arathatna; mely francia, angol vagy német fordításban nem sikkad- na középszerűvé, hanem pótolhatatlan értéként ragyogna? Sorra vettük a múlt és jelen kb. félszáz íróját. Egyrészüknél (pl. Kemény Zsigmondnál, Krúdynál) az látszott valószínűnek, hogy világhírű klasszikusok árnyékába kerülnének, másodlagosnak látszanának, nagyrészt önhibájukon kívül. Másrészüik, pl. Jókai, a nemesbbfajta félponyvához hasonlít fordítás- ban. Legtöbbjük pedig olyan volna, mintha az ember belép Paks vagy Balmazújváros mú- zeumába, ahol a legesleghitelesebb helybeli varsát, kapufélfát, pruszlikot, sámedlit, dudabőrt, rokkát stb.-t látni százszámra; nagyon igaz, csak épp nem érdekes, hogy ott épp- olyan a varsa, kapufélfá stb. Végül is, mindnyájunk nagy meglepődésére, a Te HELIÁNE regényednél kötöttünk ki: ez a regény európai, anélkül, hogy úgy volna európai, mint a nyugatiak; érdekes; Duna-vidéki, de nem mucsai; ha lefordítanák nyugati nyelvre, nem zök- kenne valamely nagy előd hatáskörének”.¹⁰

⁴ *I. m.*, 200–201.

⁵ *I. m.*, 199.

⁶ *I. m.*, 191.

⁷ *I. m.*, 93.

⁸ *I. m.*, 198–199.

⁹ *I. m.*, 173.

¹⁰ *I. m.*, 196–197.

Határ szerint azonban nem csak az irodalom bennfentesei értették a regényt, de a hétköznapi emberek is. Erre utalnak a következő megjegyzései:

KL *Arról tudtál, hogy mennyit nevettek rajta a Teka lektorátusában, meg hogy egy-egy görbe mondásodból szállóige lett a kiadó berkeiben?*

Halvány gőzöm sem volt; 40 évvel később, itt Londonban értesültem róla kimeredt szemmel ahogy történetét Kende Sándornál olvastam, és nem tudtam, nevessek-e vagy fogcsikorgatva sírjak: hogy velem vagy rajtam nevettek. Mert azokkal az ismeretlenekkel, akikkel megjelenése után, villamoson, eszpresszóban találkoztam, térdükön kinyitva a könyvvel – azokról biztosra vehettem, hogy velem nevetnek; még halványan dereng az a középkorú hölgy, aki a hatos villamoson a könyvből fel-felnézve harsányan kacagott.¹¹

A *Héliáne* megjelenéséért azonban Határnak anyagi áldozatot is kellett hoznia. A Magyar Teka Kiadó vezetője tízezer forint hozzájárulást kért kockázatvállalás címén. Kampis Antal azonnal felajánlotta az összeg felét, amit azonban Határ nem fogadott el.¹² Kampis felesége grafikus volt, ő volt az első, aki fedéltervet készített a regényhez, igaz ezt Molnár György elutasította.

Határ Kampisnak a regény kiadása érdekében tett közbenjárását azzal honorálta, hogy „a könyv elé hálatelt Ajánlást írt, amely csupán bibliofiliának számító első ötven példány előzéklapján olvasható:”¹³

Az 1980-as évek végén az antikváriumokat járva bukkantam rá egy ilyen „bibliofiliának számító” *Héliáne* kötetre, amelyet még 1948-ban Határ Győző dedikált. Amikor 1990 júniusában ezt megmutattam Határ Győzőnek, boldogan vette kezébe a példányt. Kampis Antalnak szóló dedikációval ellátott eredeti példány ugyanis nem volt a birtokában. Még itt tartózkodása alatt juttattam el neki a Kampis Antalnak szóló nyomtatott ajánlást. A bibliofiliákat kedvelő, tisztelt olvasó fényképen láthatja az eredeti, valamint a nekem szóló dedikálást.

¹¹ *I. m.*, 198.

¹² *I. m.*, 192.

¹³ *I. m.*, 192.

Ajánlás

Kampis Antalnak

*Te, ki megszegvén az istenek szokását
a földön kortyolod nektárodnak javát:*

*légy közel, angyalesinálók el ne ássák
Pólyás Helian't és egy szál Barnabását*

Szellem! Bábája voltál — légy dajkája hát.

*1949. 2. 22.
Kampis Antal*

H A T Á R G Y Ő Z Ő

HELIÁNE

REGÉNY

Mókai Jánosnak.
Pesti ösvefuhiszuk
örömeire - nevetésére
1980.06.15

MAGYAR TÉKA